

KALKINMACI DEVLET ÜZERİNE

*Kaan ÖĞÜT**

Kalkınma kavramının tamamen unutulduğu, büyüme hedeflerinin anlamını yitirdiği, tamamıyla fiyat istikrarına odaklanılan bir süreci yaşıyoruz. Oysa ülkemizin büyümek, dahası kalkınmak zorunda olduğu açıkça ortada. Etkin olmayan çalışma yöntemleri ve içinde bulunduğu yolsuzlukların ve siyasi yönlendirmelere açık olmasının da etkisiyle, devlet kavramı ekonomi tartışmalarının tamamen dışına çıkarılıyor. Karar alıcı olarak, devletin ve Merkez Bankası gibi organlarının yerine ise uluslararası kurumlar geçiyor, ancak kimse bu yapıların gerçekten küresel ve iyi işleyen bir düzene mi hizmet ettiğini ya da daha büyük başka devletlerin veya finans kapitalin çıkarlarını mı koruduğunu sorgulamıyor. Devletçilik, kavramı aynı Kemalist kavramında olduğu gibi aşağılama belirten bir sözcük olarak kullanılıyor. Oysa bu ülkenin ekonomik gelişiminde Kemalist devletçiliğin karma ekonomi yaklaşımı ve onun ürünü olan KİT sisteminin önemli bir rolü olduğu, bazı sektörlerde gereksiz olmakla birlikte kimi stratejik alanlarda bu sistemin varlığının hala çok önemli olduğu ve dahası tüm bilinçli çabalara rağmen birçoğunun da etkin çalışma potansiyeline sahip olduğu, ölçek ekonomileri ve dışsalılık sağlama aracı olarak işlevlerini hala sürdürebilecek oldukları görmezden geliniyor.

1950-1960'lı yıllarda iktisatçıların çoğunluğu piyasa mekanizmalarının başarısızlıklarını düzeltme yönünde devlete önemli roller verme yaklaşımını benimsemişlerdir. Kalkınma iktisatçıları azgelişmiş ülkelerdeki **piyasa başarısızlıklarının** gelişmiş ülkelerekinden daha fazla olduğuna işaret ederek devletin müdahaleci rolünün arttırılmasını savunmuşlardır.¹ Kalkınma felsefesi ulus devlet aygıtına da yeni iktisadi görevler yüklemiş ve yeni bir kalkınmacı devlet tipinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Kalkınmacı devlet hem üretici, hem yatırımcı hem de düzenleyici nitelikler göstermiştir. Ancak yeni küreselleşme dalgası altında devlet artık yatırımcı/üretici niteliğinden arındırılarak toplumsal gelir dağılımını –sermaye lehine- düzenleme işlevini sürdürmeye devam etmektedir.²

Küreselleşme söylemi ile birlikte mutlak doğrular olarak dayatılan finansal sermayenin serbest dolaşımının tüm dünya üzerinde yoksulluğun giderilmesini sağlayacağı, ulusal ekonomilerin küresel ekonomik sisteme entegre olmaları halinde büyümenin motoru olan ticaret ile zenginliğin artacağı iddiaları son 20 yıldır her gün yanlışlanırken, bu sistemin aslında uluslararası sermayenin daha çok kazanabilmesi ve kapitalist sistemin krize girmesinin engellenmesi için ortaya konduğunu görüyoruz. Gelişmekte olan ülkelerin üzerindeki entegrasyon ve ihracat baskıları onları daha da yoksullaşmaya, adaletsiz olan gelir dağılımının daha da bozulmasına sürüklüyor. İhracat yapma baskısı altında azgelişmiş ülkelerin birbirleriyle rekabeti yerli paranın gelişmiş ülke paraları karşısında cari değerini düşürme baskısı yaratmakta, yüz elli kadar azgelişmiş ülkenin rekabeti kendi dış ticaret hadlerini azaltmaktadır.³ Emegi ve ülkenin diğer kaynaklarını ucuza pazarlamanın sonu yoktur. Sonuçta azgelişmiş ülkeler aynı hacimde ithalat yapabilmek için, ihracat hacmini sürekli arttırmak zorundadır. Bu da azgelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere yatırıma tahsis edilebilecek kaynakların sürekli ve artan oranlarda transfer edildiği anlamına gelmektedir.⁴ Bu nedenle tamamıyla ihracata odaklanan bir büyüme yerine, ki artık tüm dünyada ticaretin büyümenin motoru olduğunu iddia eden neoklasik tez eleştiriliyor, sektörel bazda devletin yönlendiriciliği ve desteği ile ihracatı hedefleyen ancak öte yandan kendi emek piyasasını sömürmekten kaçınmaya çabalayan ve güçlü bir iç pazarı da

* *Matematik Mühendisi, İktisat Uzmanı, Ar.Gör.*

AYDINLANMA 1923

gözeten bir ekonomik sistemi kurmak durumundayız. Bu nedenle **stratejik ticaret politikası** gibi kavramları da uygulanabilir bir nitelikte gündeme getirmeliyiz. Bu aşamada oldukça farklı koşullarda ortaya konmuş deneyimler olan Doğu Asya ekonomileri önemli örneklerdir. Doğu Asya hükümetlerinin gereken zaman ve yerde gümrük tarifelerini kaldırma, değiştirme, hatta seçici ve disipline edici bir tarzda sübvansiyonları hedef alma yeteneği, önemli oranda devlet kapasitesinin varlığını ifade eder. Bu ülkelerde devlet yalnızca aktif ya da müdahaleci değildir. Bu devletler; öncelikleri, kapsayıcı stratejik politikaları, yatırım profilini değiştirme yetileri ve ulusun yatırımlarda kullanılabilir tasarrufunu yükseltme anlamında **kalkınmacı devletlerdir**. Bu devlet aynı zamanda özel çıkar gruplarının büyümeden taviz verilmesi şeklindeki taleplerine direnebilir.⁵

Yukarıda da belirttiğimiz gibi finansal sermayenin serbestleşmesinin ulus devletler ve onların kalkınmacı kapasiteleri üzerindeki yıkıcı etkisi çok önemli, üstelik ulus devlet güçsüzleşirken bu devletlerin halkları da refaha ulaşmıyor daha yoksullaşıyor. 1989'da 32 sayılı kararname ile sermaye hareketleri üzerindeki bütün kısıtlama ve denetimler kaldırılarak finans piyasası tamamen serbestleştirilmiştir. Böylece ulusal finans piyasaları doğrudan doğruya kısa vadeli spekülasyon nitelikli yabancı sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiş ve ulusal kaynakların reel üretken sektörlerle dönüştürülmesi işlevini terk ederek, paradan para kazanmaya yönelik bir kumarhane kapitalizmine sürüklenmiştir. Türkiye 90'lar boyunca böylesi bir yapıyla uluslararası finans piyasalarına reel olarak dönem dönem %100'e varan spekülasyon faiz-kur arbitrajı sunmuştur.⁶

Dünya ekonomik sistemini doğru analiz edebilmek için **merkez-çevre** analizinin hala önemli bir araç olduğunu belirtmeliyiz. Hintli iktisatçı **Patnaik**'e göre; birçok iktisatçı kapitalizmin büyüme dinamiklerinin sonu gelecek dese de bu olmuyor, krizleri, durgunlukları büyük bir esneklikle atlattırıyor. Bunun nedeni dışı açık "çevre" nin varlığı sayesinde kapitalizmin sağladığı esneklik ve dayanıklılıktır. Merkez kendi denetimindeki kurumlarla ve yöntemlerle çevreyi kendi amaçlarına uydurmak üzere küresel politikalarla yeni kalıplara sokar ve gerilemeye sürüklerken kendisi istikrar ve büyüme sağlar.⁷

1999 yılı sonunda, IMF ile varılan anlaşmayla kurun bilinebilir olması, Türk sermaye piyasalarında büyük bir spekülasyon atağı oluşmasına imkan vermiş, bunun sonucu Türk halkının birikimleri sermaye piyasası yoluyla emilmiştir. IMF, kurun kontrol altına alındığı durumlarda, sermaye piyasalarının spekülasyon ataklara uğrayacağını biliyor olmalıydı.⁸ Bu gibi kriz durumlarında IMF bir yandan yabancı kreditorlerin plansmanlarını garanti altına almak ve de mahalli paranın konvertibilitesinin sürdürülmesini ve sermayenin serbest dolaşımının idamesini sağlamak maksadıyla kurtarma paketleri açarken, diğer yandan da piyasalara yeniden güven verebilmek için sıkı mali ve para politikalarının uygulanması ve yapısal reformların yapılmasını salık vermektedir.⁹ IMF destekli program her şeyden önce Türkiye'nin kısa vadeli dış borcunun geri ödenmesini hedeflemiştir.¹⁰

İktisat kuramı tartışmalarında **piyasa başarısızlıklarından kamu başarısızlıklarına** geline süreçte *Anayasal İktisat*, *Kamu Tercihleri Okulu*, *Mülkiyet Hakları Okulu*, *Monetaristler* gibi akımlar ve genel olarak neoliberaler, devletin ekonomiye müdahalesini her ne kadar eleştiriyor olsalar da toplumsal refahın nasıl artırılacağı ve bu süreçte devletin rolünün ne olacağı sorusu hala geçerliliğini koruyor. Merkez-çevre analizinin bulunmadığı hakim iktisat kuramında bile refah ekonomisi hala tartışılıyorsa, kaynakları sömürülen bir çevre ekonomisi açısından toplumsal refahın artırılması ve bunun adil paylaşımı önemli bir konudur.

Diğer taraftan iktisat teorisi tam rekabet iktisadının büyülü sahte dünyasından gerçek dünyaya yaklaşma çabası içinde, **eksik rekabeti**, pozitif ve negatif dışsallıkları **ölçek ekonomilerinin** ve **dışsal ekonomilerin** varlığını, büyümede beşeri sermayenin ve kamu mallarının önemini farkına vardıkça ve bunları modellemeye çalıştıkça devletin ekonomideki rolü yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle AR-GE, inovasyon, **beşeri sermaye** ve **stratejik kamu**

AYDINLANMA 1923

mallarına dayalı bir büyüme öneren **endojen büyüme teorileri** (ki kalkınma ekonomisi ile de ilişkilendiriliyor), ve bunun yanı sıra uluslararası iktisat alanında yine AR-GE'nin önemi ve stratejik ticaret politikalarının gündeme gelmesi hep devletin rolünü gündeme getiriyor.¹¹ Devletin büyüme ve kalkınmadaki en önemli rolü endojen büyüme teorisi çerçevesinde de dile getirilen beşeri sermaye yatırımlarıdır. Bunun pek çok boyutu vardır. Bir yönüyle eğitilmiş işgücü verimlilik faktörünü arttırdığından çok önemli bir rekabet unsurudur. Dahası pozitif dışsallığın en etkin şeklide yaratılmasının da çok önemli bir örneğidir. Devletin beşeri sermayeye katkısının bir fırsat eşitliği yaratma boyutu da vardır ki sosyal refah açısından fırsat eşitliğinin çok önemli işlevleri vardır. Bu boyut bazı çalışmalarda da dile getirilmektedir. “*Fert başına milli gelirin sürdürülebilir bazda artırılabilmesi için Türkiye'nin genel dış rekabet gücünün artırılması gerektiği bunun için de öncelikli stratejik hedef sosyal altyapının geliştirilmesidir.*” Eğitim, sağlık, adalet ve etkin devlet bu sosyal altyapının bileşenleridir.¹² Devletin iktisadi gelişmeyi hızlandırmak ve sürekliliğini garanti altına alabilmek için kaynak dağılımında etkin rol üstlenmesi, statik değil dinamik bir yaklaşımla belirlenmiş uzun dönemli politikalar uygulaması gerekir. Devlet olumlu dışsallık yayan sektörlerde teknolojik gelişmeyi teşvik edecek politikalar uygulamalıdır. İleri teknoloji endüstrileri gelişmelerinin erken aşamalarında çoğu zaman **bebek endüstri** özellikleri gösterirler. Böyle durumlarda korumacılık uygulanması yurt içi üretimi ve buna koşut olarak da maliyet düşürücü öğrenmeyi sağlayabilir.¹³

Dışsal ekonomi diğer üreticilerin üretimindeki genişleme dolayısıyla bir üretici tarafından kabul edilen bedeli ödenmemiş yararlarıdır. Dışsal ekonomilerin gelişmede önemi büyüktür. Bir endüstrinin kârlılığı genel olarak onun yerleşim şartlarına veya alt ve üstyapı faaliyetlerinden yararlanma derecesine bağlıdır. Dışsal ekonomiler iktisadi kalkınma teorilerinde, dengeli ve dengesiz büyüme, piyasa genişlemesi ve talep artışı, dış ticaret ve ihracata yönelik sanayileşme ile kaynakların etkin kullanımı ve planlaması konularında vazgeçilmez bir analiz aracı olarak kullanılmaktadır.¹⁴ Uluslararası rekabet gücü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki yakın ilişki nedeniyle, uluslararası rekabet gücünü artırıcı stratejiler devletlerin genel ekonomik stratejilerinin en önemli unsurlarındandır. Özellikle gelişmiş ülkelerde hükümetler ülkenin uluslararası rekabet gücünü sektör bazında takip etmekte ve birçok sektörü değişik araçlarla doğrudan desteklemektedir.¹⁵

Kemalist teknik devletin kalkınmacı niteliğini ortaya koyarken dikkate alınması gereken unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Dergimizde yer alan yazılarda ele alınan **sayısal planlamaya** dayanan bir **teknik devlet** yapısı ile devletin hem etkin bir şekilde işleyeceği hem denetlenebileceği bir yapı kurulmalıdır. Devlet yapılanmasının siyasi tercihlerden etkilenmeyeceği, olası yolsuzlukların halk tarafından denetlenebileceği bir yapının varlığı, kalkınmacı devletin halk kesimleri tarafından desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.
- Yine kalkınmacı devletin, toplumu oluşturan sınıf ve kesimler karşısında bağımsız ve görece olarak özerk bir konumda bulunduğunu ancak bununla birlikte üretenden, emekçiden yana olduğunu açıkça ortaya koyması gerekmektedir. Kalkınmacı devlet nitelik olarak ulusal çıkarları ve üretkenleri, emekçileri korur.
- Ulusal kalkınma için önemli bir nokta ulusal uzlaşmadır. Devletin özerk yapısı bu uzlaşmayı sağlamak açısından önemlidir. Yine fırsat eşitliği, eğitim hakkı ile halk çocuklarının yükselebilmelerinin önünün açık olması, sosyal devletin kendini toplumsal refahtan ve özellikle beşeri sermayenin geliştirilmesinden sorumlu tuttuğunu göstermesi bu uzlaşmayı sağlamak açısından önemlidir.
- Günümüzde iktisat alanındaki en önemli tartışmalardan birisi, bilgi ve belirsizliktir. Kalkınmacı nitelikli teknik devletin öncelikli görevi bilgiyi tüm yurttaşları için erişilebilir kılmaktır. Coğrafi Bilgi Sistemlerinin etkin kullanılacağı bir ulusal ağ yapısı ile ülke çapında kurumlar arasında her türlü verinin uyumlu hale getirilmesi ile öncelikle kaynak

AYDINLANMA 1923

planlaması olmak üzere her alanda bilgi ve bilgiye dayalı kestirim çalışmaları yapılarak üst düzey ve seçenekli makro planlar yapılması mümkün olacaktır. 21. Yüzyılda Kemalist devletçiliğin birincil görevi sayısal planlama aracılığı ile bilgiyi halkın yararına kullanmaktır.

Kemalizmin devletçilik anlayışında mülkiyet şekli ideolojik bir sorun değildir. Stratejik sektörlerdeki kamu mülkiyeti altında ama denetlenebilen bir sistemin yanında, küçük üreticinin özel mülkiyeti ve kolektif üretimi ön plandadır. Ancak sermaye birikimi ve ölçek ekonomileri açısından ele alındığında küçük mülkiyete sahip olan kesimlerin bir kısmının emekçi durumuna gelmeleri kaçınılmazdır. Kemalizm demokrasinin öncelikle ekonomik alanda yaşanması gerektiğinden hareketle gerek küçük ölçekli üreticilerin verimliliklerinin arttırmaları ve büyük sermaye karşısında zarar görmemeleri için onları kolektif üretime yönlendirirken, emekçi konumunda olanların haklarını da bizzat kurduğu sosyal güvenlik sistemi ile korur. Atatürk'ün de vurguladığı gibi toplumun bir üyesi olmanın ilk şartı üretici olmak, çalışmaktır. Kemalizm rantıye sınıfının ve feodal düzenin karşısındadır.

Kemalizmde “**Kalkınmacı Devlet**” gibi bir diğer önemli kavram ise Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat kendisinin 9 Mayıs 1935'te CHP'nin 4. Büyük Kurultay'ında “*Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yepyeni bir **güdümlü ekonomi** düzeni kurmakla uğraşıyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişimi ile ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir. Yeni öğütleriniz ve direktiflerinizle, yeniden ilerleme ve yükselme tedbirlerimizi kolaylaştıracağınıza şüphe yoktur.*”¹⁶ Şeklinde dile getirdiği “**Güdümlü Ekonomi**” dir. Kemalizmin ekonomi tanımı, halkın ve ulusun çıkarları için denetlenen, planlanan ve düzenlenen, ama öte yandan halk tarafından da denetlenebilen bir ekonomik sistemdir. Bu anlayış piyasaların kendi kendine işleyerek en iyi sonuca ulaşacağı yolundaki iddiaları kökten reddeder. Ekonomi bir amaç değil araçtır. Önümüzdeki sayılarda bu iki kavramı birlikte ele alarak 21.yüzyılda Türk Ulusu'nun sorunlarını çözecek ve kim bilir belki de tüm mazlum uluslara örnek olacak bir ekonomik sistemi ele alacağız.

¹AYNAKLAR

- Erdođdu, M., “Devletlerin Kalkınmacı Kapasiteleri: Kuramsal Bir Yaklaşım”, İktisat Dergisi, Ağustos 2000
- ² Yeldan, E., “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Praksis, Yaz 2002
- ³ Şahin, M., “Washington Konsensusu'ndan Yeni Washington Konsensusu'na IMF ve Dünya Bankası Değişiyor mu? ”
- ⁴ Somel, C., “Küreselleşen Dünya'da Kalkınma Stratejisi Nasıl Olmalı ?”Mülkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos 2001
- ⁵ Weiss, L., Hobson, J., 1995, Devletler ve Ekonomik Kalkınma, Dost Kitabevi
- ⁶ Yeldan, E., “İstikrar Kimin İçin” Birikim Dergisi, Kasım-Aralık 2002
- ⁷ Kazgan, G., (2000), Küreselleşme ve Ulus Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s:139
- ⁸ Bulut, Y., “Stiglitz Ne Diyor” Radikal, 29.10.2002
- ⁹ Akyüz, Y., Boratav, K., “Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu”, İşletme ve Finans Dergisi, Ağustos 2002
- ¹⁰ Yeldan, E., “İstikrar Kimin İçin” Birikim Dergisi, Kasım-Aralık 2002
- ¹¹ Öğüt, K., “İçsel (Endojen) Büyüme Kuramları”, AYDINLANMA 1923, Mart-Nisan 2002
- Öğüt, K., “İçsel (Endojen) Büyüme Kuramı Çerçevesinde Az Gelişmiş Ülkelerin Küresel Sisteme Entegrasyonu ve Büyüme”, AYDINLANMA 1923, Mayıs-Haziran 2002
- ¹² Yülek, M., “Nasıl Kalkınalım ? Türkiye İçin Sosyal Altyapıya Dayalı Birincil Kalkınma Stratejisi Önerisi” Piyasa Dergisi, Kış 2002
- ¹³ Erdođdu, M., “Devletlerin Kalkınmacı Kapasiteleri: Kuramsal Bir Yaklaşım”, İktisat Dergisi, Ağustos 2000
- ¹⁴ Dülgeroğlu, E., (2000) Kalkınma Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, s:36-38
- ¹⁵ Yülek, M., “Nasıl Kalkınalım ? Türkiye İçin Sosyal Altyapıya Dayalı Birincil Kalkınma Stratejisi Önerisi” Piyasa Dergisi, Kış 2002
- ¹⁶ http://www.belgenet.com/parti/ata_090535.html